

Tutkimuksen vapaudesta

Toukokuussa 2025 Yhdysvaltain sisäisen turvallisuuden ministeriö ilmoitti poistavansa Harvardin yliopistolta oikeuden hyväksyä kansainvälisiä opiskelijoita. Kyse oli Trumpin hallinnon yliopistoihin kohdistaman offensiivin yhdestä etapista sen jälkeen, kun Harvard oli rahoituksen menettämisen uhalakin asettunut tiukkaan vastarintaan. Suurista Ivy League -korkeakouluista Columbia oli jo aiemmin keväällä taipunut ”uudistamaan turvallisuuskäytäntöjään” ja asettamaan provostin valvomaan Lähi-idän, Etelä-Aasian ja Afrikan tutkimuksen laitoksen ”moninaisuutta”. Trumpin politiikkaa ohjaavan äärikonservatiivisen *Project 2020* -pelikirjan mukaisesti laitosta syytettiin Gaza-sympatioista ja ”antisemitismistä”¹.

Yliopistoihin ja tutkimuksen vapauteen kohdistuvat hyökkäykset ovat osa laajempaa amerikkalaisen yhteiskunnan fasistista romahdusta. Filosofi ja feministi Judith Butler tiiviisti kehityskulun piirteitä *LRB*-podcastissa huhtikuussa.² Pelissä ovat ihmis- ja kansalaisoikeudet sekä kysymys siitä, kuinka paljon niitä voidaan ottaa pois. Ideologisesti ja retorisesti keskeistä on kristillis-etnonationalistisesti rajatun kansakunnan suojeleminen kaikelta ”vasemmistolaiselta” – on sitten kyse moninaisuutta, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta edistävistä hankkeista, kriittisistä rotuteorioista, migraatiotutkimuksesta, antisemitismistä, liberaaleista juutalaisista, feministeistä tai transihmisistä. Butler korostaa ilmiön globaalia luonnetta: nyky-Amerikan luontevia liittolaisia ovat Venäjän Putin, Unkarin Orbán, Turkin Erdogan, Israelin Netanyahu, Argentiinan Milei ja Intian Modi – kukin vannoutuneita kansakuntansa ”turvallisuuden” puolustajia.

Akateemisen maailman kurinalaistaminen kertoo myös tiedevastaisuuden kasvamisesta uusiin mittoihin. Ilmastotutkija Michael E. Mann ja lastenlääkäri Peter J. Hotez nostavat *Sceptical Inquirer* -lehden erikoisnumerossa (2025) esiin kolme megaluokan ilmiötä – ilmastonmuutoksen, pandemiat ja tiedevastaisuuden – jotka yhdessä muodostavat uhan koko ihmiskunnan tulevaisuudelle. Tämän päivän tiedevastaisuus on strategista, hyvin organisoitua ja rahoitettua toimintaa, joka voi ilmetä niin avoimina hyökkäyksinä

instituutioita ja ihmisiä kohtaan kuin erimuotoisina byrokraattisina ja lain-säädännöllisinä hankkeina tai rahoitusleikkauksina, jotka nakertavat akateemista vapautta. Tiedevastaisuus voi olla poliittisesti motivoitunutta misinformaation (*misleading*) ja disinformaation (*deceiving*) levittämistä tai kätkeytyä harhauttavien sanojen taakse. Yhdysvallat vuonna 2025 tarjoaa varoittavia esimerkkejä kaikista näistä. Esimerkiksi presidentti Trumpin vastikään julistama tieteen ”kultakanta”³ esiintyy nimellisesti avoimen tieteen keskeisiä arvoja vaalivana projektina, mutta on käytännössä kaikkea muuta. Tätä kirjoitettaessa on jo merkkejä siitä, että liittovaltio pyrkii suoraan kontrolloimaan tieteellistä julkaisutoimintaa. Esimerkiksi Yhdysvaltain veteraaniasia-in viraston tutkijoita on tiettävästi kielletty lähettämästä käsikirjoituksia lääketieteellisiin julkaisuihin ilman johtavien virkamiesten lupaa.⁴

2020-luvun tiedevastaisuudessa ei ole kyse vain vaihtoehtoteorioita viljelevästä hörhöjengistä tai valtiotason politikoinnista vaan myös yliopisto- ja tutkimusmaailman muuttuvista rakenteista. Uusliberaalin yliopistomaailman talous- ja rahoitusrakenteet vaativat tutkimustuloksia yhä nopeampaan tahtiin, joka saattaa syödä tehdyn tutkimuksen laajuudesta ja laadusta. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden käsite voi pahimmassa tapauksessa supistua talouskasvun synonyymiksi. Myös Suomessa rahoitusleikkaukset ovat rajoittaneet tutkijoiden ja kansalaisten mahdollisuuksia tutkia oman maansa ja yhteisönsä menneisyyttä. Tällä hetkellä historiankirjoittajissa huolta ja suuttumusta herättää alan perinteisesti tärkeän yhteistyökumppanin eli kansallisarkiston uudistuspolitiikka, joka tarkoittaa käytännössä palvelujen merkittävää leikkaamista.⁵

Lähihistoria tarjoaa niin varoittavia kuin opettavaisia esimerkkejä menneisyydestä, jota vasten voimme heijastella 2020-luvun tiedevastaisia kehityskulkuja. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tiedettä valjastettiin turvallisuuspoliittisiin ja ideologisiin tarpeisiin jo kylmän sodan aikana. Tarpeesta tuntee ideologinen vihollinen syntyi sovietologiana tunnetuksi tullut ala, joka syntyi melkein tyhjästä kylmän sodan alkuvuosina. Pyrkimys tuntee vihollinen lähti nimenomaan valtiollisista tarpeista, ja hyvästä esimerkistä käy Harvardiin vuonna 1948 perustettu monitieteinen Russian Research Center, joka toimi läheisessä yhteistyössä valtion kanssa.⁶ Tutkimuskeskuksen tehtävänä oli tuottaa Neuvostoliittoa koskevaa tietoa valtion eri instituutioiden tarpeisiin neuvostovaiikutteiden torjumiseksi.⁷ Samaan aikaan kun tiedettä pyrittiin hyödyntämään, voitiin tutkijat nähdä myös uhkana. Niinpä 1940-luvun lopun Kaliforniassa toimeenpantiin laki, joka vaati osavaltion työntekijöitä vannomaan ”radikaalien aatteiden” vastaisen valan. Tämän niin sanotun Levering Act -lain erityi-

senä pyrkimyksenä oli kitkeä Neuvostoliittoon sympaattisesti suhtautuvat tutkijat ja opettajat Kalifornian yliopistosta. Lakiin vedoten yliopisto irtisanoikin kymmeniä tutkijoita, jotka tieteen vapauteen vedoten eivät suostuneet vannonamaan uskollisuusvalaa.⁸

Levering Act on tarjonnut viime vuosina historiallisen esimerkin moniin ideologisiin tarkoituksiin. Historiaan nojaten on varoiteltu oikeistokontrollin uhasta, mutta etenkin kritisoitu joidenkin yliopistojen vaatimia moninaisuustakeita, joiden avulla opetuksessa pyritään ottamaan huomioon esimerkiksi vähemmistöjen tarpeita.⁹ Niin tieteellinen tutkimus kuin tieteen vapauteen kohdistuvat uhat kulkevatkin käsi kädessä myös yliopisto-opetuksen kanssa. Yliopistoja on pidetty sivistyksen kehtoina, joilla on suuri merkitys tulevien sukupolvien näkökulmien muokkaajina, mutta samalla niitä on voitu syyttää sukupolvien välisten kuilujen luomisesta nuorten ja heidän vanhempensa välille. Niinpä kommunismin vastaisen kampanjoinnin kärkinimi Joseph McCarthy totesi vuonna 1952, että amerikkalaiset vanhemmat lähettivät lapsensa yliopistoihin ”hyvinä amerikkalaisina”, joista he valmistuivat ”villisilmäisinä radikaaleina”.¹⁰ Samankaltaisia puheenvuoroja on kuultu vanhemmilta konservatiivimediaissa myös vuonna 2025. Toisaalta historiallinen näkökulma auttaa meitä ymmärtämään, mikä yliopistoihin kohdistuvassa politikoinnissa tai kampusten poliittisessa ilmapiirissä on uutta ja ennennäkemätöntä. Tässä suhteessa mielenkiintoisena sukupolvien väliseen dynamiikkaan liittyvänä esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa Yhdysvaltain juutalaisyhteisöjen mielipiteiden jakautuminen suhteessa Palestiinaan ja Gazaan. Vaikuttaa siltä, että Black Lives Matter -liikkeen vaikutuspiirissä kasvaneiden juutalaistaustaisten nuorten näkökulma Israeliin ja sionismiin on usein vanhempia sukupolvia kriittisempi, mikä näkyy myös kampuksilla monien juutalaistaustaisten opiskelijoiden aktivismina Gazan puolesta.¹¹

Atlantin takaisia tapahtumia kauhistellessa on helppo unohtaa, että tieteen ja tutkimuksen vapautta on puolustettava myös Euroopassa. Pitkäaikaisin tieteen vapautta rajoittava esimerkki löytyy itänaapuristamme, jossa tieteen tekemisen edellytyksiä on tiukennettu etenkin Vladimir Putinin kolmen viimeisen presidenttikauden aikana. Venäjällä tieteen rajoitukset ovat liittyneet leimallisesti ulkomaiseen rahoitukseen ja suhteisiin ulkomaalaisten instituutioiden ja tutkijoiden kanssa. Hyvistä kansainvälisistä suhteistaan tunnettu maineikas Pietarin Eurooppalainen yliopisto on taistellut vuosikausia viranomaisten tiukentuneen valvonnan kanssa¹², ja jo ennen koronapande-

miaa venäläistutkijoiden tuli alkaa raportoida aiempaa tarkemmin kaikista kanssakäymisistään ulkomaisten tutkijoiden kanssa.

Äärimmilleen ruuvi on kiristynyt hyökkäyssodan alkamisen jälkeen vuonna 2022. Venäläisten tutkijoiden keräämään sodanvastaiseen adressiin¹³ tuli nopeasti vastareaktio: korkeakoulujen rehtorit laitettiin allekirjoittamaan julistus, joka tukee Putinin hallinnon sotatoimia ja kytkee näin myös venäläiset tiedeinstituutiot Ukrainan vastaiseen aggressioon.¹⁴ Viimeisin käänne on Yhdysvaltain itäisen Euroopan ja Euraasian tutkimuksen seuran (American Association for Slavonic, East European and Eurasian Studies, ASEES) julistaminen ei-toivotuksi järjestöksi Venäjällä.¹⁵ Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi järjestön vuotuisen konferenssiin osallistuminen voi aiheuttaa venäläisille tutkijoille rikosseuraamuksia. Aivan oma lukunsa on tietysti se, kuinka Putinin hallinto on valjastanut tieteellisen tutkimuksen valtion ”virallisen narratiivin” propagomiseen kansalaisille koululaisista eläkeläisiin.¹⁶

Eurooppalaisia malleja Yhdysvaltoihin tarjosi jo Viktor Orbánin Unkarissa vuonna 2015 säädetty ’Lex CEU’, jonka seurauksena Budapestissa toiminut Central European University joutui siirtämään toimintonsa Wieniin. Tässä *Lähihistorian* numerossa valtiosihteeri ja Budapestissakin diplomaattina palvelut Pertti Torstila esittää monia vaivaavan kysymyksen: ”mikä Unkaria riivaa?” Entinen demokratian mallioppilas on jo pidempään tarjonnut suoria syötteitä Trumpille ja hänen taustaideologeilleen. Esimerkiksi konservatiivisen Heritage Foundation -ajatuspajan johtaja Kevin Roberts on avoimesti ylistänyt Orbánin mallikelpoista tiedepolitiikkaa.¹⁷ Akateemisen vapauden uhkiin on herätty Euroopassa ja Suomessakin. Esimerkiksi yhdeksän eurooppalaisen yliopiston muodostama FORTHEN-allianssi¹⁸ – mukana Suomesta on Jyväskylän yliopisto – julkaisi 15. toukokuuta Palermon julistuksen, jossa sitoudutaan toimimaan tutkijoiden vapauden ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien puolesta sekä vastustamaan tieteen asemaa rapauttavia poliittisia ja yhteiskunnallisia kehityskulkuja.

Mutta mitä *Lähihistorian* kaltaiset historialehdet voisivat tehdä tieteen vapauden ja tutkimuksen yleisen integriteetin puolesta? Ajatteleamme, että tärkein tehtävämme on laatutieteen tekeminen ja kestävä tiedon luominen. Tätä tehtävää toteutamme vaalimalla kollektiivisia tieteellisiä arvoja, laadukasta vertaisarviointia, kriittisyyttä, dialogisuutta ja pyrkimystä totuuteen. Kanna-tamme rauhallista analyttisyyttä, vastustamme kiirettä ja tulostehtailua sekä idealisoimme tieteen tekijää, joka iloitsee ollessaan väärässä, sillä nyt hän tietää asiasta enemmän. Toimitustyössä tuemme tekijöitä olemaan huolellisia käsitteiden käytössä ja vaalimaan historian tutkijoiden parhaimpia hyveitä,

kuten ymmärrystä siitä, että lähteet ja tulkinnat avaavat historiaan erilaisia näkökulmia, jotka eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois.

Toimittaja Adile Sevimli kirjoittaa kolumnissaan (HS 5.6.2025), miten todellisuus on alkanut muistuttaa ”puhelinpohjaista psykoosia”. Mediamaisema täytyy mitä absurdeimmista uutisista, informaatio vilisee silmissä ja tapahtumat etenevät valtavalla nopeudella. ”Uutisaiheet ovat alkaneet muistuttaa rikkinäisen meemigeneraattorin liukuhihnalta sylkemää ja disinformaation ruokkimaa tekoälykarnevaalia. Sellainen maailma ympärillä nyt on. Nopea ja älytön.” Elon Muskin ja Mark Zuckerbergin hallitsemassa mediamaisemassa ihmiset silmäilevät, reagoivat tunteella, lukitsevat mielipiteensä ja valitsevat leirinsä.

Tällaisessa maailmassa historialehdillä ja historiantutkijoilla on paljon annettavaa. Kun tapahtumat vyöryvät eteenpäin ja toden, tarinan ja kokemuksen rajat hämärtyvät, me vaalimme syvällistä perehtymistä ja faktoja. Näin voimme tarjota paljon kaivattua tarttumapintaa todellisuuteen ja myös tukevan maaperän kriittisille perspektiiveille ja maailmaa parantavalle aktivismille. Helppoa tämä ei kuitenkaan ole. Aito tiede tarvitsee resursseja ja ennen kaikkea aikaa ja rauhaa, jota akateeminen patkätyökulttuuri tai täyteen ahdetut työnkuvat eivät useinkaan mahdollista.

Tuomas Laine-Frigren on yliopistotutkija ja aate- ja oppihistorian dosentti, **Hannah Kaarina Yoken** Suomen Akatemian tutkijatohtori ja **Pia Koivunen** yliopistonlehtori ja Venäjän historian dosentti. Kaikki kolme ovat myös Lähihistorian toimistuskunnan jäseniä.

Viitteet

- 1 Äärikonservatiivien radikalismissa antisemitismin rinnastaminen Israelin vastaisuuteen on aivan keskeisessä roolissa. Hamasin 2023 toteuttama väkivaltainen isku on tarjonnut heille käänteentekevän mahdollisuuden esittää käytännössä kuka tahansa Israelin toimien vastustaja ”terrorismin” tukijana ja siten uhkana myös Yhdysvaltain turvallisuudelle. Ks. <https://www.nytimes.com/2025/05/18/us/project-esther-heritage-foundation-palestine.html>. Katsottu 11.6.2025. Samalla on muistettava, että niin Yhdysvalloissa kuin monissa Euroopan maissa myös keskustavasemmistolaisiksi luokiteltavat puolueet (esim. Iso-Britanniassa Labour) helposti samastavat antisemitismin Israelin vastaisuuteen.
- 2 <https://www.lrb.co.uk/podcasts-and-videos/podcasts/the-lrb-podcast/trump-s-war-by-executive-order>. Katsottu 5.6.2025. Ks. Levin 2023.

- 3 <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/05/restoring-gold-standard-science/>. Katsottu 3.6.2025.
- 4 <https://www.theguardian.com/us-news/2025/jun/01/us-veterans-affairs-agency-doctors-scientists-research>. Katsottu 3.6.2025.
- 5 <https://www.ts.fi/lukijoilta/6673012>. Katsottu 11.6.2025.
- 6 Engerman 2009. Tunnetaan nykyään nimellä Davis Center for Russian and Eurasian Studies. Laitoksen historiasta, ks. <https://daviscenter.fas.harvard.edu/about/history>.
- 7 <https://time.com/7280839/history-government-influence-universities/>. Katsottu 9.6.2025.
- 8 <https://www.cft.org/post/1950s-teachers-union-came-cold-war>; <https://web.archive.org/web/20130417082742/http://www.calitics.com/showDiary.do?diaryId=5219>. Katsottu 10.6.2025.
- 9 Ks. esim. <https://www.independent.com/2025/03/23/under-pressure-from-trump-uc-abandons-its-diversity-statement-requirement-for-faculty/>. Katsottu 10.6.2025.
- 10 McCarthy 1952, 101.
- 11 Beinart 2025. Ks. myös Levin 2023. Monet juutalaistaustaiset opiskelijanuoret kohtaavat myös ennakkoluuloja, ansaitsematonta syylistämistä ja vihantunteita – erityisesti Israelin politiikan vuoksi – eikä tätä kokemusta tule vähätellä.
- 12 Ks. esim. <https://www.hs.fi/maailma/art-2000005870621.html>. Katsottu 10.6.2025.
- 13 <https://www.insidehighered.com/news/2022/03/03/russian-academics-oppose-invasion-ukraine>. Katsottu 10.6.2025.
- 14 <https://www.timeshighereducation.com/news/russian-rectors-union-echoes-kremlin-propaganda-ukraine>. Katsottu 10.6.2025.
- 15 <https://meduza.io/en/news/2025/06/05/russia-outlaws-association-for-slavic-east-european-and-eurasian-studies-aseees-as-undesirable-organization>. Katsottu 10.6.2025.
- 16 Parppei 2025.
- 17 <https://nonprofitquarterly.org/preparing-for-a-second-trump-term-by-learning-from-hungarys-playbook/>. Katsottu 23.5.2025.
- 18 <https://www.forthem-alliance.eu/alliance/members>. Katsottu 11.6.2025.

Kirjallisuus

- Beinart, Peter. *Being Jewish After the Destruction of Gaza*. London: Atlantic Books, 2025.
- Engerman, David C. *Know Your Enemy. The Rise and Fall of America's Soviet Experts*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Levin, Geoffrey. *Our Palestine Question. Israel and American Jewish Dissent, 1948-1978*. New Haven: Yale University Press, 2023.
- Mann, Michal E. & Peter J. Hotez, "Triple Threat to Humanity: Climate Change, Pandemics, and Anti-Science", *Skeptical Inquirer* 49, no. 1 (2025). <https://skepticalinquirer.org/2024/12/a-triple-threat-to-humanity-climate-change-pandemics-and-anti-science/>.

McCarthy, Joe. *McCarthyism - The Fight for America*. New York, 1952. <https://archive.org/details/mc-carthyism-the-fight-for-america/mode/2up>.

Parppei, Kati. "Putinin Venäjällä historiantutkimusta taivutetaan ideologian tarpeisiin", *Tieteessä tapahtuu* 3/2025. <https://www.tieteessatapahtuu.fi/numerot/3-2025/putinin-venajalla-historiantutkimusta-taivutetaan-ideologian-tarpeisiin>.